

UKF

Medlemsinformation 3 - nyhetsbrev nov 2009

Årgång 23

Granhammarsmannen - Bronsåldersmordet

Jonathan Lindström - forskaren och författaren till den nya boken om Granhammarsmannen och bronsålderstiden berättar om det märkliga fyndet Föredraget åtföljs av bilder och hålls i kommunhuset **onsd. 2 december kl. 19**
”Sveriges svar på Ismannen från Alperna”
är ett av kommunens stora arkeologiska objekt

Fredric Chopins 200-årsjubileum

Konsertpianisten Johan Westre
- flitig medarbetare i UKF:s musikaliska arrangemang genom åren har kommit med en nyinspelad skiva med Chopins samtliga valser.
Finns också i paket med Joakim Törnells nya bok om Chopin

Astronomiskt museum invigt på Kvistaberg i Bro

Rapport från konserten och konstutställningen på Kvistaberg

Viet i Lilla Ullevi är helt unikt och saknar motstycke på annat håll
Utförlig rapport från årets arkeologidag

Kulturlunch på Bro bibliotek **onsd. 25 november kl 12**

Börje Sandén berättar om spännande dagar som ändrade Sveriges historia

När en revolutionsarmé hade högkvarter i Kungsängen

Rikshistoria med lokalhistoriska förtecken
Kungen avsatt - Revolution - Ny regeringsform - Ny kung
Hembygdsgården i Kungsängen torsd **26 nov kl 19.30**. Brasan tänds kl 19

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Curt Dahlgren, 0708-44 22 48, curt@mailbox.euromail.se
Ulla Zetterberg, v.ordf, 582 423 86. e-post zetterberg.ulla@gmail.com
Sekr: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15
Upplysn. Börje Sandén, 08-582 405 15. 582 413 55.

pg: 27 58 94-4
E-post: ukf@ukforsk.se
Webbplats: www.ukforsk.se

Kulturarrangemang 2009 UKF och andra kulturorganisationer

UKF tar vanligen upp en deltagaravgift på 20-50:- vid publika aktiviteter beroende på våra omkostnader, bl.a. lokalhyror. Tillsammans med den årliga medlemsavgiften är denna deltagaravgift en viktig inkomstkälla för UKF. Alla arrangemang är öppna för allmänheten. Tag gärna med vänner och bekanta. Kontrollera tid och plats på vår hemsida och på kommunens annonsida Det händer i Upplands-Bro i lokaltidningen Mitt i Upplands-Bro, i vilken också våra publika arrangemang brukar finnas med under rubriken På gång. Ibland publiceras våra aktiviteter även under KULTUR och NÖJE. Se vår hemsida www.ukforsk.se eller ring UKF: 582 413 55 för ev. ändringar.

<p>Bro bibliotek onsd 25 nov kl 12. Kulturlunch - 1809 års händelser. Börje Sandén från Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut berättar om spännande dagar som förändrade den svenska historien. Arr. Bro bibliotek</p>	<p>Tisd 15 dec. hembygdsgården Klint Julmusik på Klint Manskvartetten Bro d'River Boys och Bro spelmän Arr. Bro-Lossa hembygdsförening</p>
<p>Torsd 26 nov kl 19.30 Hembygdsgården i Kungsängen. Brasan tänds kl 19.00 När en revolutionsarmé hade högkvarter på Tibble gästgivargård 1809 Börje Sandén berättar med lokalhistoriska förtecken om ett av de mest dramatiska åren i Sveriges historia. Kungen avsatt - Revolution - Ny regeringsform - Ny kung. Arr. Stockholms-Näs hembygdsförening</p>	<p>Tillinge kyrka, Enköpings församling Trettondagen onsd 6 januari kl 18 Julens sånger och dikter med Bro d'River Boys and Girls Hjalmar Gullbergs dikter ur Den heliga natten och andra diktsamlingar varvas med traditionell julmusik.</p>
<p>Ons 2 dec kl 19. Kommunhusets stora sal. Furuhällsplan 1. Kungsängen, invid pendeltågsstationen Granhammarsmannen - åter aktuell i forskningen Bronsåldermannen som hittades 1953 i sankmarken norr om Granhammar Föredrag med bildvisning av forskaren och författaren Jonathan Lindström som berättar om ett av nordeuropas mest spännande arkeologiska forskningsprojekt. Har beskrivits som Nordens svar på "Ismannen" som hittades i Alperna. Bokrecension i Gomorron Sverige: "han vill ge oss en livfull bild av bronsåldern i Sverige. och han lyckas verkligen - han borde vara en typisk Augustkandidat i fackboksklassen" Fri entré - kom i tid lokal rymmer hundra personer Arr. Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut och Upplands-Bro kommun</p>	<p>Boken om Granhammarsmannen Recension i Gomorron Sverige "Jonathan Lindström kombinerar en pedagogisk auktoritet med en sorts lustfyllt berättande som är helt omotståndligt för den som läser hans böcker. /.../ Jonathan Lindström ikläder sig den arkeologiske detektivens kappa för att leta reda på mördaren" /.../ Han vill ge oss en livfull bild av bronsåldern i Sverige, och han lyckas verkligen /.../ "Det här är en klar femma, borde vara en typisk Augustkandidat i fackboksklassen." Yukiko Duke, Gomorron Sverige (ca 11 minuter in i programmet Källa: svt play) Jonathan Lindströms föredrag onsd 2 dec kl 19 i kommunhuset</p>

*Läs mer på UKF:s hemsida om hur det gick till när
Granhammarsmannen hittades.
Vad stod det i tidningarna? Hur beskrev man det unika fyndet 1953*

Artikeln är en komplett version av den förkortade artikeln i Hembygdsförbundets tidning Bygd och Natur 1999-1 rikt illustrerad.

www.ukforsk.se/hembygd/granham6.htm eller '

Jonathan Lindström Bronsåldermordet Om arkeologi och ond bråd död Inbunden 600 sidor
ISBN:978-91-1-302378-6 [Bokförlagets presentation](#)

En solvarm junidag år 1953 hackade dikesgrävaren David Zetterström upp skallen efter en brutalt mördad man i 50-årsåldern i en åker tre mil nordväst om Stockholm. Tillkallad expertis kunde konstatera att det rörde sig om ett "cold case", och det med råge. Brottet var begånget tusentals år tidigare.

Efter en kortare uppsats i en tidskrift kom den döde och hans föremål att ligga bortglömda i Historiska museets magasin i årtionden. Men dagens arkeologer gräver inte bara upp fynd i marken utan också i magasinerna.

Det blev upptakten till ett av Nordeuropas mest spännande arkeologiska forskningsprojekt som nyligen avslutades med sensationella resultat. Projektet syftade inte bara till att lösa den gamla mordgåtan, hur, varför och av vem mannen mördades, utan också till att kartlägga mannens liv, från det att han föddes i en rökig bronsåldersstuga, till den dag ett halvsekel senare då han mötte sin mördare vid en havsfjärd i Mälardalen. Med modern teknik som DNA-analys, isotopmätningar, rättsmedicin och osteologi, men också traditionellt analytiskt deckarslit (à la Sherlock Holmes) har forskarna kunnat följa mannens liv i alla faser, inklusive de sista skrämmande ögonblicken.

Författaren kartlägger och berättar om mannens liv i detalj, hans uppväxt och matvanor, hemmiljö och byxor, kärlek och tuberkulos, sex och kosmologi, krig och tandvård, arbete och tidsuppfattning. Fyndet är så rikt att vi kan studera allt från hur han har täljt sina träredskap och vad han åt som sexåring till hur han led av sin käkbensinfektion. För första gången kommer vi verkligen en bronsåldersmänniska inpå livet.

Samtidigt får läsaren en bred skildring av bronsålderns värld, från säljagarbyarna vid Ishavets rand, Sydiskandinaviens hällristningscentra, stäppfolkens nomadbyar, barnarbetarna i Alpernas saltgruvor, Stonehenges mysterier till de förhomeriska myternas Grekland.

Slutligen är detta en både gastkramande och gripande detektivhistoria ur verkligheten, där arkeologen med osteologers och rättsmedicinärens hjälp rekonstruerar och löser en 3 000-årig mordgåta.

Chopin - 200-årsminnet av hans födelse 1810-02-22

Johan Westre - konsertpianist med rötter i Upplands-Bro och med mångårig medverkan i UKF:s musikaliska arrangemang genom åren - kommer nu med en nyinspelning av Chopins samtliga valser.

I Sveriges utbildnings Radios senaste historiesatsning Max 1800-tal spelar Johan Westre all pianomusik i hela serien. Just nu spelar han in en skiva med samtliga Chopins valser, vilken kommer att ges ut i samband med en roman om Chopin skriven av Joakim Törnell. Johan har också gett ut en skiva med Mozarts sonater på skivbolaget Lovestream Records, vilken är en riktig pärla! *Ur recension.*

Köp paket med både bok och CD!

Inför Frederic Chopins 200-årsjubileum 2010 presenterar vi ett unikt paket. En nyinspelad skiva med Chopins samtliga valser av Johan Westre, samt en nyskriven roman om Chopins ungdomsår av Joakim Törnell. Johan Westre är konsertpianist, utbildad bland annat på Mozarteum i Salzburg. Han turnerar flitigt både i Sverige och i utlandet.

Joakim Törnell har skrivit en rad romaner och pjäser och har ett förflutet inom teatern.

Ordinarie pris för skivan är 140 kr.

Ordinarie pris för boken är 140 kr.

Paketpris: 200 kr!

Beställ genom att maila till: jwe@jakgym.net
Ange antal CD, antal böcker, eller antal paket

Astronomiskt museum i Upplands-Bro

I år är det 100 år sedan konstnären och amatörastronomen Nils Tamm flyttade in i sin villa Kvistaberg nära gränsen mellan Bro och Låssa socknar, ett stycke bortom Bro kyrka. Genom arv hade han fått egendomen Kvistaberg som var ett mindre torp. Han byggde inte bara den stora villan. Han hade sedan barndomen varit intresserad av stjärnhimlen och här byggde han 1919 också ett eget observatorium där han installerade ett förnämligt teleskop. Med det upptäcktes ett par nya himlakroppar. Det hade skett med hjälp av en delvis egen konstruerad fotoutrustning, bl.a. ett stativ för kameran så att den kunde följa stjärnhimlens rörelse vid de långa exponeringstider som behövdes. Denna anordning och mycket annat från hans första tid som amatörastronom finns nu i museet, som inte bara består av hans ursprungliga observatorium utan också av de två kupoler som är ett resultat av den stora donationen år 1944 till Uppsala universitet.

År 1964 kunde man ta i bruk landets största Schmidt-teleskop. Ett sådant är ljusstarkare än vanliga teleskop och ger dessutom en bild som är skarp ända ut i kanterna. Det lämpar sig bra för fotografiering. Spegeln i det väldiga teleskopets botten har en diameter på 135 cm. I själva verket görs aldrig direkta ögonobservationer genom teleskopet. Det skall närmast ses som en väldig vidvinkelkamera. Själva tuben väger 6,5 ton och gaffeln som den sitter i jämte fundamentet väger 10 ton.

Utrustningen i Kvistabergs observatorium fungerar fortfarande och kan användas för speciella observationer. Men som vi vet har utvecklingen sprungit ifrån de jordbundna observatorierna. Nu får man som bekant bättre bilder och större möjligheter att tolka världsrymden från satelliter ovanför de störande luftlagren. Kvistaberg hade gjort sin plikt och det var dags för graven. En försäljning av den stora egendomen skulle kunna ge pengar för annan astronomisk forskning menade man från universitetets sida.

Men det skulle visa sig inte vara så lätt att göra sig kvitt Kvistaberg. Där fanns både donationsbestämmelser som man inte bara kunde nonchalera och ett intresse från Tekniska museet att bevara ett fungerande observatorium för framtiden. Där fanns också ett hembygdsvärde att slå vakt om, ett unikt kulturobjekt i vår bygd. Men även ett praktiskt användningsområde för lång tid framåt. Observatoriet skulle på något sätt kunna integreras i Upplands-Brogymnasiets undervisningsplaner i naturvetenskapliga ämnen som fysik, matematik och astronomi.

Universitetet kände sitt ansvar och kallade representanter från tänkbara intressenter till informella samtal på olika plan om en framtida användning. Där fanns synpunkter från tekniska museets chef och personal, från hembygdsföreningen i Bro, Forskningsinstitutet och från familjen Tamm. Kommunen fick ta del av planerna, en motion lades i fullmäktige om specialinriktning på astronomi för gymnasiet.

Med tillfredsställelse kan vi konstatera att ett ursprungligt förslag till rivning av hela observatoriedelen på Kvistaberg kommit på skam. Kupolerna och ett visst markutrymme har avstyckats från egendomen och kvarstår i universitetets ägo. Kupolerna har rustats upp och inretts till ett museum och man har börjat planera för distansobservationer med fjärrstyrda observationer för såväl skolor som astronomiintresserade privatpersoner. Universitetet hoppas att man skall kunna skapa en framtida användning som skulle ha glatt donatorn Nils Tamm. Kommunen äger övrig mark i området.

Observatoriemuseet på Kvistaberg invigdes den 18 september 2009, på månaden 100 år sedan Nils Tamm flyttade in i sin bostad på Kvistaberg. Det är också 90 år sedan hans eget observatorium, den röda kupolbyggnaden längst upp på berget togs i bruk.

Det var ingen offentlig invigning. Något 40-tal personer från universitetet, inbjudna kommunalpolitiker och tjänstemän, släkten Tamm och representanter för ovan nämnda lokala organisationer deltog.

Museet har inga planer på fasta öppethållandetider. Men UKF har löfte om att anordna visningar längre fram i vår när det inte längre är så kallt i kupolerna. Observatoriets pensionerade tekniker, Per-Olow Karlsson kan ställa upp för mindre grupper efter överenskommelse, 582 468 49.

Läs artiklar om Kvistaberg och Nils Tamm, **se bildspel** på hemsidan www.ukforsk.se

Rapport från Konst och musik på Kvistaberg

Som framgått av föregående artikel har begreppet Kvistaberg nu två ansikten. Både ett astronomiskt museum och en hundraårig patriciervilla. Den senare skulle man kunna beskriva som Bros motsvarighet till Villa Skoga i Kungsängen, bägge byggda i tidigt 1900-tal av uppmärksammade Upplands-Brobor, den första för politiskt agerande, den andra - Nils Tamm på Kvistaberg - för konstnärskap och vetenskapliga insatser inom astronomin. År 1944 donerade han hela egendomen till astronomiska institutionen vid Uppsala universitet, som från 1964 fram till försäljningen för några år sedan här haft sin observationsbas med hjälp av det stora teleskopet, vars tillkomst möjliggjorts genom Nils Tamms donation.

Kommunen äger sedan några år "villan" på Kvistaberg och den mark som tillhört egendomen, utom platsen för de tre astronomiska observatoriekupolerna, som nyligen blivit museum. Kommunen vet ännu inte vad man skall använda byggnaden till. Oberoende av den framtida verksamheten behöver nämligen den hundraåriga Villan rustas till modern standard. I väntan på vad som kommer att ske fick UKF tillåtelse av kommunen att genomföra den i förra Nyhetsbrevet annonserade Konsert- och Konstutställningen. Värme, vatten och toaletter fungerar. Det var bara stolar som fattades men sådana kunde lätt ordnas. Vi fick bekvämt rum med ett 70-tal stolar i Nils Tamms stora ateljé på övre våningen. Tillsamman med de medverkande konstnärerna, sångarna och övriga medhjälpare vid arrangemanget blev det drygt 90 närvarande. (*våra parkeringsvakter fick verkligen jobb denna eftermiddag*)

De flesta kom i mycket god tid för att bese anläggningens två våningar, den övervuxna parken och naturligtvis de utställande konstnärernas alster.

Roger Fällman från Bålsta disponerade väggarna i Nils Tamms ateljé med ett tiotal mycket vackra naturmålningar.

Sophie Hedin från Bro visade skulpturer och en relief i Carraramarmor i förrummet.

Gudrun Sandén kom med några nya bildvävar med blomstermotiv och ett utsnitt ur Olaus Magnus färggranna karta från 1539 visande Mälardalen med Upplands-Bro i centrum.

När tidpunkten var inne för konserten hade vi letat fram extra stolar från källaren, vinden och en förrådsbyggnad så att alla fick sittplats. Efter ett fanfarliknande sångnummer av manskvartetten Bro d'River Boys hälsade Börje Sandén publiken välkommen till den i år 100-åriga byggnaden och berättade en del om byggherren, som under sin livstid skapade omkring 200 tavlor i den lokal vi just befann oss i. Han sålde aldrig sina verk. De hade suttit på väggar och förvarats i förråd på Kvistaberg innan de flyttades tillsammans med all astronomisk rekvisita till Uppsala universitet. Ateljén hade tills helt nyligen varit själva institutionslokalen.

Börje erinrade också om att det astronomiska museet invigts på dagen en månad tidigare, att det också var exakt 400 år sedan Galileo för första gången kunde betrakta himlen i ett teleskop. Han byggde omedelbart många nya. Hans upptäckter, bl.a. att Jupiter hade fyra månar, skakade den lärda världen och framför allt kyrkan. Han dömdes till livstids husarrest i kyrkans försök att stoppa Galileos kätterska idéer.

Även amatörastronomen Nils Tamm har hittat himlakroppar, som fått hans namn. Till grund för upptäckten låg hans eget konstruerade vridbara kamerastativ. Det vreds i samma takt som himlavalvet rörde sig med hjälp av mekaniken i en gammaldags handvevad trattgrammofon som försetts med Tamms konstruktion som drastiskt växlade ner hastigheten.

Därefter följde omväxlande sång av kvartetten och konstnärernas presentation av sig själva och sina verk och bakgrunden till deras mångåriga verksamhet. Även något av historien kring kvartettens mer än 30-åriga samsjungande berördes mellan sångnumren.

Under 20-25 minuters paus under vilken dryck och enklare förtäring serverades gavs tillfälle för allmänt mingel och samtal med konstnärerna och sångarna.

Den avslutande delen stod till kvartettens förfogande. Man sjung delar ur den repertoar som under sommaren framförts vid Musik- och konstveckan i Junsele.

Arrangemanget på Kvistaberg blev mycket uppskattat av publikens reaktioner att döma både under dagen och genom senare kommentarer.

Hans Ströms Bildspel finns på UKF:s hemsida

Viet i Lilla Ullevi är helt unikt och saknar motstycke på annat håll

Arkeologidagen Lilla Ullevi 30 aug 2009-08-28

Börje Sandéns ProMemoria vid guidningen ligger till grund för såväl hemsidans Rapport som den här artikelns urval. Även den här artikeln finns på hemsidan.

En redigerad version av ProMemorian finns på UKF:s hemsida – med länkar till andra hemsidor. Den skall ses som ett kortfattat och punktvis uppställt kompendium och minnesanteckning för dem som deltog.

Artikeln här nedan tar upp vissa intressanta delar av rapporterna från de tre utgrävningsområdena vid Lilla Ullevi och är skriven i mer berättande form än den nämnda rapporten.

Ända sedan de arkeologiska undersökningarna vid Lilla Ullevi påbörjades 2006 har förhoppning varit att dessa skulle bekräfta den hundraåriga teorin att Ullevi varit en kultplats tillägnad guden Ull. Den hade funnits sedan två ortnamnsforskare åren 1908 resp. 1912 skrivit två avhandlingar i ämnet. Slutrapporten från Riksantikvarieämbetet bekräftar till fullo det gamla antagandet.

Nu föreliggande artikel är uppdelad i tre avdelningar med en kortare inledning:

_ * Viet i Lilla Ullevi är helt unikt och saknar motstycke på annat håll

_ * Arkeologikonsults grävning 2008 - i väntan på slutrapport

_ * Börje Sandéns beskrivning av [parförhållandet mellan gudarna Ull och Härn](#)

UKF:s deltagande som organisatör av Arkeologidagen.

Vi har i kommunen 4 (-5) arkeologiskt undersökta platser som vi med regelbundenhet återkommer till vid arkeologidagarna sedan 15 år tillbaka.

Det är en väsentlig skillnad mellan tidigare arkeologidagar och dagens vid Lilla Ullevi:

1/ Ullevi är en exploateringsgrävning – då finns pengar för att avlöna arkeologer.

Det är inte så ofta de får välja att arbeta på vetenskapligt intressanta områden.

Fornminnesplatser är ju per definition skyddade från exploatering och lagen i Sverige säger att exploatören av marken vanligtvis skall betala de arkeologiska undersökningarna. För att vetenskapligt intressanta utgrävningar på fornminnesplatser skall kunna göras krävs vanligtvis sponsorer. Ett typiskt exempel är Birka-grävningarna.

Vanligen medför exploateringsgrävningar en total förstörelse av fornminnet, såsom här vid Lilla Ullevi. Vill proffsen vara med på vetenskapligt intressanta undersökningar får de liksom amatörarkeologerna göra det på sin fritid.

2/ Vetenskapligt intressanta utgrävningar såsom Rösaring, Stora Ekeby, Fornsigtuna, Almarestäket, fornborgen vid Draget görs därför ofta av "fritidsarkeologer". Vid vetenskapligt intressanta objekt anses det vara viktigt att lämna vissa delar orörda för att framtidens arkeologer skall kunna utnyttja nya tekniska hjälpmedel och undersökningsmetoder.

Vetenskapligt betingade utgrävningar ger ofta ny kun-

skap. En exploateringsgrävning kan naturligtvis ge ny kunskap, exempelvis Lilla Ullevi, men ofta bekräftas bara redan vunnit kunskap.

"Viet i Lilla Ullevi är helt unikt och saknar motstycke på annat håll i arkeologiska sammanhang" (enl. arkeologerna Mathias Bäck, Ann Marie Hållans Stenholm i deras slutrapport)

Påståendet gäller således ortnamn som innehåller "vi" i tidiga dokument. Det finns 49 "vi"-platser i Mälardalen enligt Per Vikstrand 2001

Viband - Heligt rep – Hägnad; vé – i isländska sagor

Själva ordet var nytt för mig, men företeelsen som avgränsat heligt område har vi diskuterat både vid Rösaring – de ca 100 grunda groparna – och inte minst vid Draget, där upptäckten 1996 av en 500 m lång av vallanläggning förvandlade en drygt 1000 år gammal fornborg till en 4000-årig kultplats från stenåldern.

Det finns en tolkning av en runtext på den s.k. Forsaringen (*Forsa kyrka nära Hudiksvall i Hälsingland*) som leder i samma riktning. Texten är ett brottstycke av det som har kallats Sveriges äldsta bevarade lagtext: en stadga om böter för den som på något sätt förgripit sig på ett "vi". Det behöver inte vara bokstavlig vandalisering av platsen, man kan ha uppträtt på ett för platsen vanhedrande sätt.

Mycket intressant i detta sammanhang är det som den romerska historieskrivaren Tacitus år 98 e.Kr. berättar i sin bok om germanernas liv och religion. Det är när han i slutet av boken nämner landet bortom Germanien, dvs Tyskland. Först säger han att de inte stänger in sina gudar i tempel utan dyrkar dem utomhus i lundar uppe på kullar och berg. Sedan kommer det som är extra intressant:

"ingen går in i lunden (helgedomen) utan att vara bunden av en boja, tecknet på att man är gudomen undergiven"

Det är med vördnad som man går in i helgedomen. Man är tvungen att följa vissa regler för sitt uppträdande när man befinner sig på helig mark. Den heliga platsen är markerad på något sätt exempelvis stolpar och/eller stenrader, ibland med eldar. Detta, så att man

vet när man befinner sig på helgat område. Upplandslagen från 1200-talet säger att de kristna inte får befatta sig med hedniska riter, såsom resta stenar och stavgårdar.

ego: man måste lägga band på sig = hålla sig bildligt inom vissa gränser.

vara bunden av konventionen – inte hatten på huvudet när en man går in i kyrkan.

vé / veum = *varg i veum* är en person som begått brott i helgat område.

Man har konstaterat att eldplatsen vid Draget bara användes vid ceremoniella tillfällen

_ man talar om "rituella måltider": danser; musik; trummor, men vi vet inte säkert.

FRUKTBARHETS-KULTEN

- i allmänhet och i samband med Ullevi – Härnevi – Rösaring

Ursprungligen hade man ingen gudabild. Tacitus framhåller särskilt, att i den där heliga lunden på ön i den norra oceanen dyrkade man en osynlig gud, som färdades i en täckt vagn. Man benämnde gudomen Moder Jord - Terra Mater – Nerthus = Njerd - senare Njord, Härn. Gudabeläten såsom Oden, Tor och Frey och många andra var ett senare påhitt

Fruktbarhetsdyrkan går långt tillbaka i tiden. Vanligt förekommande är små dockliknande figurer föreställande en kvinna. Nyligen har en sådan befunnits var 16 000 år gammal, och ofta läser vi rapporter om nyfunna mycket gamla fruktbarhetssymboler runt om i världen.

När vi befinner oss i Bro måste vi naturligtvis spinna vidare på tråden fruktbarhetskult.

Det var redan för hundra år sedan, som fruktbarhetsdyrkan första gången i en vetenskaplig skrift kopplades till Bro, även då med Tacitus som argument (*man visste förstås ännu inte något om den roll processionsvägen tillmätts i Låssa*). Skall det manne ses som en naturlig utveckling av gudstanken att vi här i Bro har ett av många exempel på att gudarna tar mänsklig gestalt i form av både gudinnan Härn och guden Ull. På ett flertal ställen i Mälardalen har man funnit ortnamn med såväl kvinno- som mansnamn i ett område som även har andra yttre tecken på fruktbarhetsdyrkan, nämligen en labyrint på någon höjd i området. Labyrinten har vi som bekant på Rösaring, mindre än en halvmil från Bro. Dessa labyrinter är nämligen också förknippade med fruktbarhetsdyrkan.

När jag nämnde naturlig utveckling tänkte jag på att en-gudastanken förefaller ha tagit steget via pargudar till vikingatidens mångguder. Troligen är det många som reagerar, när Ull nu ges rollen som himmelsguden som befruktar jordgudinnan. Vi har väl alla hört att Ull är skidguden. Men det är i själva verket så,

att vi vet mycket lite om Ull, bara att hans namn finns i en mängd ortnamn.

Jag vill passa på att säga några ord om den nordiska mytologin, dvs läran om myterna. För det första så är förteckningen över de många nordiska gudarna ett senkommet försök att ordna upp dem efter något system. Det gjordes av den kristne islänningen Snorre Sturlason på 1200-talet, århundraden efter att gudarna verkligen användes. Ull tycks inte ha passat in i gudafamiljen utan fick ta rollen som bl.a. skidgud. På Lilla Ullevi tid kände man inte till en massa gudar, någon mytologi var inte nödvändig. För den tidens människor var de religiösa riterna det viktiga. Alltså hur man agerade på den heliga platsen. Men vi har inga samtida beskrivningar (*med undantag för Tacitus, men han återberättade bara vad andra sagt*)

Förenklat uttryckt: först en gudom – sedan två - kvinna och man.

_ man såg realistiskt på fruktbarheten – det behövdes två kön

_ kvinnan var viktigast (*hade sin plats i labyrinten*)

_ begreppet "konung" anses betyda konans man

_ manliga guden = himmelsguden som sår sitt Frö i jorden

_ motsvarigheter i egyptisk religion. En känd bild visar himmelsguden stående i båge över jordgudinnan

_ i Norden fick himmelsguden så småningom namnet FRÖ = HERREN

Labyrinter och orter med kvinnligt och manligt namn finns inom någon halvmils radie vid de stora rullstensåsarna: Stockholmsåsen, Uppsalaåsen, Enköpingsåsen, Badelundaåsen

Harget vid Lilla Ullevi

Harg är ett gammalt namn för den plats där riterna genomfördes. Vid Lilla Ullevi har harget en storlek av 100 kvm. Se bilden i slutet av nyhetsbrevet.

_ Harg – från början en naturformation av sten – som i germanska länder varit offerplats

_ Hov – i gammalnordisk litteratur = harg = kultplats = offerplats

Jämför med "hus och hem" = "harg och hov";

harg av sten - hov av trä

Under Harget hittades en stor mängd kokgropar och härdar från 200 – 400-talet

Lägg märke till att Ulldyrkan vid Lilla Ullevi dateras till Vendeltid (*amuletringarnas kolhalt*)

Normalt förknippas Ulldyrkan med äldre tider (*se min anmärkning vid Arkeologikonsults grävplats*)

Offerdjuren slaktades rituellt på hargets stenar och öppningen mot öster har varit scenplats för offerhandlingar. Minnet av hedniska offerplatser levde länge kvar. Det förstår man när både Gutalagen och Upplandslagen förbjuder dyrkan av resta stenar och stavgårdar

Lilla Ullevis sejdhäll - 12-14 kvm. Se bilden.

En slags hednisk altarplats

Två kraftiga stolphål - Två grunda stolphål vittnar om en träkonstruktion

Sejdkvinnan – völvan – gydian hade kontakt med andevärlden. Hon var en nordisk motsvarighet till Pytia - oraklet i Delfi, som kunde skåda in i framtiden

Vi vet inget om sång – dans – musik – trummor i utövandet av kulten. Men de var troligen viktiga ingredienser i den hedniska ritualen

Lilla Ullevis amuletringar

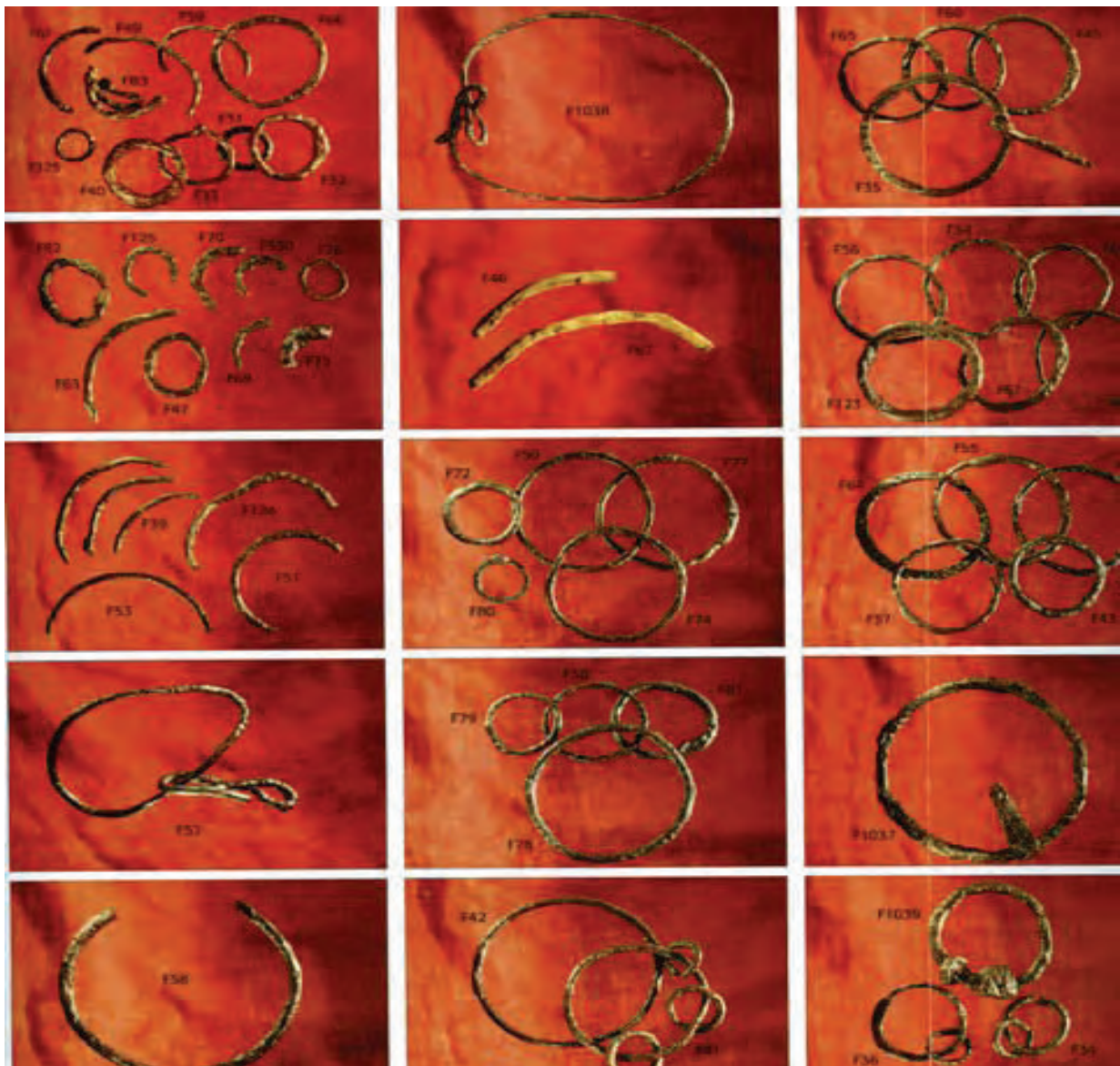
Ringarna visade sig spela en viktig roll vid utvärderingen av utgrävningen.

De är omtalade i Eddan (Rigspulakvädet). En ring

kunde hänga i dörrkarmen till en hallbyggnad eller som här vid Lilla Ullevi vid (offer)stolpar – ca 10 m söder om harget.

Stolpar med påhängda järnringar kan vara sådana stavgårdar, som man inte längre fick dyrka enligt Upplandslagen. Söder om harget (*vid kultstolparna och dess ringar*) har de flesta aktiviteterna ägt rum. En parallell iakttagelse med kultstolpar i grupper har hittats vid Kolbäck. Där fanns också järnringar. Man svor sin ed vid Ulls ring på samma sätt som när man senare lade handen på bibeln (*se grävgruppens hemsida*).

Kolet i järnringarna har daterats till yngre Vendeltid – en mycket viktig iakttagelse, som jag tar fasta på vid jämförelsen med kulten kring Härn och de skålgropar som finns i Härnevi.

Dokumentation

Slutrapporten: Lilla Ullevi - historien om det fridlysta rummet - 210 sidor. En mycket gedigen och för lekmannen i väsentliga stycken lättförståelig rapport inom ett område som brukar vara mycket svårt för lekmannen att greppa.

Hemsidan. www.raa.se Sök på "Lilla Ullevi" i sökru-
tan eller nedanstående:

[http://www.arkeologiuv.se/publikationer/rapporter/
mitt/2008/rm2008_39.pdf](http://www.arkeologiuv.se/publikationer/rapporter/mitt/2008/rm2008_39.pdf)

Arkeologikonsults grävning 2008

Några hundra meter från Riksantikvarieämbetets ovan beskrivna område.

Slutrapporten är ännu ej publicerad, när detta skrivs i slutet av 2009.

Ett 10-tal kända gravar ökades efter utgrävningen till ca 70

Det var sensationellt i arkeologiska sammanhang, när Riksantikvarieämbetet bestämde sig för att stödja en traditionell exploateringsgrävning med pengar avsedda för vetenskapliga undersökningar. En grävning som beräknats ta några veckor krävde i stället flera månaders tid, men ansågs så viktig att kommunen inte borde belastas med hela kostnaden.

Ännu kan vi bara stödja oss på preliminära utvärderingar som lämnats vid visningar under pågående utgrävning och vid föredrag som utgrävarna hållit på initiativ av hembygdsföreningen i Bro. En mer detaljerad redogörelse finns på UKF:s hemsida. Den är formad som en katalog med kortfattade upplysningar av sådant som jag framförde vid 2009 års arkeologidag och skall ses som en minnesanteckning för dem som deltog.

Det ovanliga och nya var att man hittade hedniska och kristna gravar sida vid sida. Man vill gärna tro att de levt i harmoni med varandra under den första kristna tiden. Iakttagelsen kanske leder till att man undersöker de två forngravarna som finns innanför kyrkmuren i grannsocknen Låssa. Det är mycket ovanligt att finna sådana på kyrkgårdarna i Sverige. Jag känner bara till Frösön i Jämtland. Är det någon som vet mer så hör gärna av er till mig.

Är detta förhållande en tillfällighet här i Bro-området? Om det varit ett generellt förhållningssätt borde man ha lagt märke till det vid de tusentals gravfält som undersökts i vårt land. Frågan får ytterligare en dimension när man hittade en "plundrad" kristen grav. I hedniska gravar har man som bekant hittat värdefulla gravgåvor i ädla metaller. Men de kristna lade inte ner plundringsbegärligt gods. Dessutom kremerade de kristna inte sina döda, någonting av kroppen

måste ju finnas kvar vid återuppståndelsen på yttersta dagen.

Vad hade man då tagit? Det förefaller som om delar av liket tagits bort!

Hade man kanske grävt upp den döda och lagt ner vederbörande vid en nyskapad rent kristen begravningsplats? Bro kyrka ligger inte långt bort! Detta är en fråga som arkeologerna tagit med sig för att fundera över under bearbetningen av materialet för att möjligen kunna presentera ett svar i den kommande slutrapporten. För närvarande analyserar och begrundar man alla jordprover och olika lager av bilder som man dokumenterat undersökningen med.

Här följer några exempel ur rapporteringen:

Runda och fyrkantiga gravar

Under alla gravarna fanns en järnåldersgård, 400-500-talen = folkvandringstid

Kristna och hedniska gravar blandade

Kremeringen har skett på annan plats

30 meter långt långhus

Oförklarlig terrass – samlingsplats?

Malstenar - lämnade till hembygdsgården

Bygdens första kristna har begravts här

Ovanligt många barngravar – lika väl anordnade som vuxengravar

Trä och ben har förstörts på grund av jordens sammansättning – tänder fanns kvar

Kistbegravningar – de bevarade spikarna visar längden på kistorna

35 brandgravar (hedniska) 29 skelettgravar (kristna)

ego:

_ Varför kom inte den kristna helgedomen att få namn efter ULL eller HÄRNEVI?

_ Det brukar ibland framhållas att kristendomen försökte utplåna den hedniska kulten genom att ta över namnet.

_ I Bro var Ullkulten / Härnkulten konkurrenter till den nya religionen eftersom de gamla gudarna levt kvar längre här än på andra platser (*se mitt argument här för längre ned i texten*)

_ Man valde därför ett annat namn på den kristna socknen / kyrkan. "Bro" var mer neutralt.

På vilka grunder kan man hävda att Ull- och Härndyrkan levt kvar längre?

1/ Amuletringarna dateras till Vendeltid här i Ullevi enligt de nya undersökningarna. En nyhet för mig, som utmärkt passar med min gamla iakttagelse att även Härndyrkan ägt rum längre fram i tiden här än på andra håll. Vanligtvis förknippar man Ullkyrkan med perioder längre tillbaka i tiden

2/ Skålgroparnas lägre nivå i Härnevi visar att också kyrkan av Härn ägt rum i senare tid än normalt

3/ De två första punkterna synes bekräfta den paryrkan av Ull och Härn som påvisats av många ortnamnsforskare. Läs: Lars Hellberg: [Hedendomens spår i Uppländska ortnamn](#) på UKF:s hemsida

Min teorin bekräftas av flera samverkande faktorer. I gamla uppteckningar har jag funnit att byn Härnevi i Bro inte återfinns i förening med kyrkbyn Husby i Bro, såsom fallet är vid Husby Långhundra kyrka där namnformen [h]aernawi (m.fl stavningar) är kopplat till kyrkbyn.

_ att endast 3 orter med Härnevi-namn finns bevarade kan tolkas som att kulten upphört så sent på dessa platser att namnet levte kvar i folkmun och blivit upptecknat i jordeböckerna som bynamn så sent som 1543.

_ Kyrksocknen Bro nämns redan i Vårfruberga klostrets jordebok i slutet av 1100-talet

_ den flyttade kristna graven hamnade således inte i en socken Ullevi.

_ här fanns ju både Härn och Ull som skulle kunna ha gett namn åt socknen när människorna blev kristna.

_ Detta bekräftar min tes: kulten vid Härnevi och Ullevi levde kvar så länge i vår bygd att de kristna inte vill bli förknippade med den konkurrerande kulten (under 15 m nivån)

Min förklaring till åsikten att begreppet Härnevi inte glömts bort i folkmun hänger samman med nivåerna för skålgroparna i Härnevi.

_ skålgropar brukar ses som symbol för fruktbarhetskult – kvinnans könsorgan

_ den egyptiska hieroglyfen för kvinna är ett U-format bildtecken + andra bilder som attribut

en stående manslem betecknar exempelvis kraftfullhet - ståndaktighet om man så vill

_ skålgroparna i vårt Härnevi ligger ca 5 m lägre än normalt på Veckholmslandet på andra sidan Mälarvi-ken

_ ”På Veckholmslandet är nivån 19 m (Åses mätning är anmärkningsvärt låg) Normalt gäller 20-25 m nivåerna för Uppland.

Nivåer på 15 m gäller för den senare delen

Kommentar: att skålgroparna ligger lågt i naturen betyder att de religiösa riterna ägt rum i senare tid. Längre tillbaka i tiden genomfördes riterna kollektivt på höjder och berg.

Rösaring (60 m) och kultplatsen vid Draget (40 m) är exempel på det senare.

Den stora mängden skålgropar i Mälardalen kan tolkas såsom lokalt genomförda riter. Antalet kända skålgropar i sydvästra Uppland var 26 000 på 1970-talet. OBS. Inga skålgropar har iakttagits just vid Ullevi ! - trots sökande. Annars upptäckts nya skålgropar ständigt. Men sökning pågår: i sept 2009 hittade den främsta kännaren av skålgropar Sven-Gunnar Broström 9 lokaler med 122 gropar i Skällsta-Råby området inte långt från Lilla Ullevi.

Skålgroparnas innebörd och bakgrund kan vara en nyckel till hela hällristningsproblematiken har påpekats sedan länge.

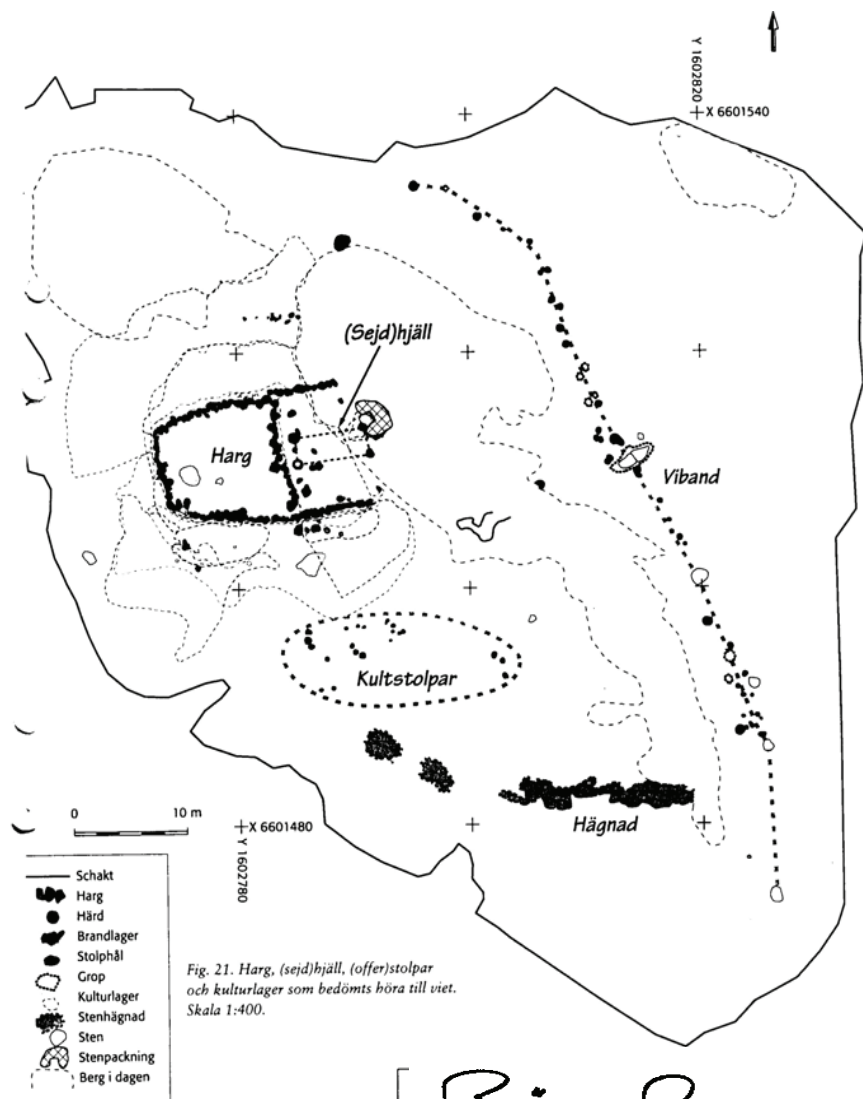

Fig. 21. Harg, (sejd)hjäll, (offer)stolpar och kulturlager som bedömts höra till viet. Skala 1:400.

Boje Sandén